

УДК 94.001.73 (47+57) «18/19»

**THE ROLE OF ETHNIC POLES IN INDUSTRIAL BEEKEEPING
DEVELOPMENT OF SLOBOZHANSKINA AT THE PERIOD OF ITS
SOCIAL-ECONOMIC MODERNIZATION IN THE SECOND HALF OF THE
XIX – AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY****РОЛЬ ЕТНІЧНИХ ПОЛЯКІВ В РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО БДЖІЛЬНИЦТВА НА
СЛОБОЖАНЩИНІ У ДОБУ ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОРІЧЧЯ****Trubchaninov M.A./Трубчанинов М.А.**

ORCID: 0000-0001-8432-478X

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,
Алчевських 29, 61002**Kharkiv National Pedagogical University. H.S. Skovoroda,
Alchevskiyh str.29, 61002,*

У статті досліджується розвиток в поміщицьких господарствах Слобожанщини промислового бджільництва яке набуло широкого характеру у другій половині XIX – на початку XX ст. Основна увага приділяється визначенню та характеристики основних напрямків, форм, методів та ефективності участі бджолярів польського походження в розвитку поміщицького промислового бджільництва. Вивчається роль і місце етнічних поляків здобутках українського бджільництва на загальному тлі формування мультикультурного суспільства на Слобідській Україні протягом другої половини XIX – початку XX ст. В статті також здійснюється спроба розглянути розвиток промислового бджільництва на Слобожанщині в єдності його складових елементів, оцінити в історичній динаміці стадії та ступінь їх розвитку в різних історичних обставинах, визначити їх вплив на всі сторони життя населення Слобожанщини. Доводиться, що на великих поміщицьких пасіках працювало до 4 тис. бджолярів та їх помічників які були етнічними поляками. Своєю практичною діяльністю, поєднуючи народну мудрість и кмітливість з глибокими спеціальними знаннями та національним досвідом, бджолярі польського походження переконливо довели велике значення промислового бджільництва в українській економіці.

Ключові слова: бджільництво, бджоляр, етнічні поляки, господарське життя, Слобожанщина, мультикультурне суспільство, промислове бджільництво, поміщицьке промислове підприємство.

Вступ.

Сьогодні польська діаспора України залишається однією з найбільших діаспор польського народу. Вона утворювалася протягом століть на українських землях як шляхом масових міграцій поляків, так й внаслідок неодноразових змін політичних кордонів між державами. На всіх етапах свого історичного розвитку польська діаспора України завжди відігравала й продовжує відігравати суттєву роль в соціально-економічному, суспільно-політичному та національно-культурному житті Української держави. Дослідження розвитку польської діаспори в умовах модернізації другої половини XIX – початку XX ст., вивчення цінного досвіду життя та діяльності етнічних поляків в інонаціональному оточенні, збереження духовності й розвитку національної ідентичності в російському імперському суспільстві, вагомих соціально-економічних набутоків загальноєвропейського та світового значення, сьогодні стає важливим чинником державотворення та духовного відродження Республіки Польщі, фактором

позитивного впливу на розвиток польсько-української співпраці в соціально-економічній та культурній сферах, сприяє представникам польської діаспори України в розбудові національно-культурного життя. Зокрема дослідження історії участі етнічних поляків в становленні і розвитку промислового бджільництва в поміщицьких господарствах Слобожанщини сприяє формуванню і доповнює загальну історію України, суттєво збагачує історію матеріальної культури українського та польського народів, прискорює процес їх духовного відродження. Всі ці обставини підтверджують, що для сучасної української історичної науки дослідження історії участі бджолярів польського походження в розвитку промислового бджільництва в поміщицьких господарствах пореформеної Слобожанщини залишається достатньо актуальним і представляє значний науковий та практичний інтерес.

Аналіз актуальних досліджень ролі етнічних поляків в розвитку промислового бджільництва на Слобожанщині у добу її соціально-економічної модернізації другої половини XIX – початку XX ст. свідчить, що ця проблема залишається однією із маловідомих науковому загалу сторінок в соціально-економічній історії України. Історіографія проблеми включає поки що нечисленні, але досить різноманітні вітчизняні та зарубіжні публікації, серед яких варто особливо відзначити дослідження Воблій К., Гайстер А., Темірова Н.Р., Слюсарський А.Г. [1,2, 3, 9, 10, 13] та ін. Ці роботи присвячені деяким окремим аспектам обраної проблеми. У них зібраний та узагальнений певний фактичний матеріал, який в цілому дозволяє оцінити головні тенденції розвитку промислового бджільництва на Слобожанщині протягом другої половини XIX – початку XX ст. Критично проаналізувавши всі ці наукові роботи попередників, автору вдалося виявити ті питання, які поки що залишаються не вирішеними. Зокрема, про роль етнічних поляків в розвитку промислового бджільництва на Слобожанщині.

Мета статті визначається актуальністю обраної проблеми та ступенем її наукової розробки попередниками. Саме тому в даній статті висувається завдання проаналізувати загальні та регіональні масштаби, динаміку і географію промислового бджільництва на Слобожанщині у добу її соціально-економічної модернізації у другій половині XIX – на початку XX ст., визначити основні форми та масштаби участі бджолярів польського походження в цьому процесі. Буде також розглянута можливість сучасного використання виробничих традицій, накопичених бджолярами польського походження на Слобожанщині у другій половині XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу.

Слобожанщина утворилася впродовж XVII–XVIII століть на роздоріжжі Дикого степу між кордонами трьох держав – Росії, Речі Посполитої та Кримського ханства. Це район активних міжетнічних контактів, де на порівняно невеликій території переплелися долі багатьох народів. Витоки цих процесів беруть початок у далекому минулому, вивчення якого дає можливість виявити закономірності виникнення етнічних традицій, з одного боку, і процесів культурної взаємодії між етнічними групами – з другого. Поляки, їхня етнічна культура і багатий виробничий досвід, що стали об'єктом даного історичного

дослідження, займають особливе місце в соціально-економічному та етнокультурному просторі Слобожанського краю. Внаслідок різних причин політичного та соціально-економічного характеру поляки стали четвертою за величиною етнічною групою Слобожанщини, після українців, росіян і євреїв [8, с. 22]

Початок переселення поляків на Слобожанщину, в тому числі й початок формування тут польської громади, відноситься до середини і другої половини XVII ст. Саме у цей час перші польські переселенці, в тому числі й фахівці з бджільництва, стали розселятися з Речі Посполитої на територію Слобожанщини. Характерною рисою польської присутності в Слобідському краї був і той факт, що значна частина поляків які протягом XVIII - початку XX ст. була розселена в регіоні не зі своєї волі: це ставиться й до військовополонених, й до учасників польських повстань XIX ст. Поляки - один з деяких народів Прикам'я, що, хоча й активно освоювали територію Слобожанщини, не створив тут компактні етноареальної групи й більшою мірою були представлені міським населенням. Поляки, за рідкісним винятком, не брали участь, на відміну від інших народів, у сільській селянській колонізації регіону. Одним з таких винятків стала участь польського населення в розвитку промислового бджільництва в поміщицьких господарств Слобожанщини. Це дозволяє говорити про існування на Слобожанщині «польського бджільництва», що не могло не позначитися на специфіці історичних й економічних і етнокультурних процесів у регіоні. [6, с.51-53].

Як найважливіша виробнича діяльність слобожан бджільництво наклало відбиток буквально на весь їхній побут, починаючи від повсякденної їжі й закінчуючи звичаями, весільними й релігійними обрядами. Мед на Слобожанщині вважався такою ж споконвічною необхідністю, як й хліб. Віск залишався важливим предметом експорту, служив матеріалом для вироблення свічок та задоволення інших потреб слобожан. Теплий житній хліб з медом на столі, пахучі медяники, лісові ягоди, молоко й чай з медом, холодний медяний квас у літню жару, долблені липовки з медом різних відтінків й ароматів на базарах і ярмарках - все це було ознакою нашого козацького краю. Мед надавав козакам сили, міцність, легкість у тілі. Меду приписували здатність продовжувати життя, зберігати здоров'я, молодість душі й тіла. Ним слобожани широко користувалися при лікуванні багатьох хвороб. Знали слобожани й про цілющі властивості прополісу. Шматочки його кидали на розпечені деревні вугілля й дихали смолистим димом тліючого прополісу, що допомагав при застарілих хворобах дихальних органів. Прополісом слобідські козаки зазвичай лікували вогнепальні та різані рани. Отже, мед на Слобожанщині традиційно служив символом насолоди життя, достатку й любові [9, с.18].

Першою історичною формою розвитку бджільництва на Слобожанщині було бортництво. Протягом XVII - XVIII ст. розвиток бджільництва в козацьких господарств Слобожанщини набув широкого характеру. Мед з різнотрав'я й лісової рослинності тисячами пудів вивозився в інші регіони України та Росії. З економічної й технічної сторони бортвова система бджільництва відповідала тодішньому рівню продуктивних сил. Бортництво — це досить організований,

упорядкований промисел, у якому елементи виробничого, технологічного характеру чітко оформилися й грали цілком визначену роль. Борті виготовлялися різними способами, залежно від місцевості, звичаїв, технічного оснащення, винахідливості й спритності бортників. Приватна власність на борті відіграла прогресивну роль в удосконалюванні знарядь праці, призначених для виробу бортей і бджільництва. Витрати праці на виготовлення борті вимагали відшкодування продуктами бджільництва, тому чим краще й скоріше вдавалося зробити борт і вдаліше була вона для життя бджіл, тим більше виламували з її медяних стільників і натоплювали воску. Борт улаштували звичайно на висоті 6 - 8 метрів. Бджільники Слобожанщини вважали, чим вище борт, тим солодше був мед. Посудом для меду служили липові діжки із щільними кришками [15, с.34].

Прагнення врятувати борті й дупла із бджолами від знищення, якому вони піддавалися при лісорозробках, привело бортників до думки перенести їх з лісів ближче до свого житла, сконцентрувати на меншій території лісу, щоб легше охороняти. З повалених лісорубами бортних дерев вони випилювали шматки з бортами й перевозили їх на підготовлене місце. Так в історії бджільництва на Слобожанщині з'явилися пересувні борті, які получили згодом поширення й стали одним із самих надійних способів збільшення продуктивності бджільництва.

Будівництво промислових підприємств, розширення слобод і міст вимагало великої кількості деревини. Рубання лісу особливо інтенсивне почалося на Слобожанщині вже на початку XVIII ст. Нові соціально-економічні зрушення не могли не вплинути на лісове бджільництво й неминуче вели його до занепаду. Бортювий промисел на Слобожанщині поступово скорочувався. Криза бортювої системи привела до пошуків більш інтенсивних форм бджільництва. Такою новою системою ставало пасічне бджільництво [14, с.49-52].

Розвитку промислового бджільництва в поміщицьких господарств Харківщини у другій половині XIX – на початку XX ст. проходив в умовах, коли вони були основними виробниками сільськогосподарської продукції й в тому числі продукції бджільництва. Реформа 1861 р. сприяла розвитку ринкових відносин в аграрному секторі України. В умовах реформування та швидкого розвитку ринкових відносин поміщицькі господарства змушені були перебудовуватися, щоб вписатися в нові економічні умови. Перед більшістю власників поміщицьких маєтків постала дилема: або вдосконалювати виробництво і активно запроваджувати ринкові механізми, або деградувати і втратити власні маєтки. Важливу наукову проблему становить процес господарської переорієнтації поміщицьких маєтків в умовах переходу аграрного сектора на ринкові засади, який був пов'язаний в тому числі й з такою формою підприємництва як бджільництво.

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. розвиток промислового бджільництва в поміщицьких господарств Слобожанщині набув широкого характеру. Саме поміщицькі господарства Слобожанщині в цей час були основними виробниками сільськогосподарської продукції й в тому числі продукції бджільництва. У місцевостях, що буяли багатою природною

медоносною флорою, пасіки поміщиків славилися значними розмірами, нараховували по однієї-двох тисячі колод, а те й більше. Так великі пасіки, на яких працювали бджолярі та їх помічники які були етнічними поляками, спостерігались у таких великих землевласників як Кеніги, Вейссе, Щербатов, Рибоп'єр, Скалон, Голіцин та ін. [7, с. 23]

Мед з різнотрав'я й лісової рослинності тисячами пудів вивозився в інші регіони України та в Центральну Росію. Великі комерційні пасіки Слобожанщини базувалися на посівних сільськогосподарських медоносах - гречці й соняшнику та на луговій рослинності. У поміщицьких господарствах пореформеної Слобожанщини широко застосовувалася вільнонаймана праця. Загальна чисельність вільнонайманих фахівців й сільськогосподарських робітників, які наймалися в поміщицькі маєтки, на початку ХХ ст. становила близько 370 тис. чол., й певна частина з них, близько 4 тис. чол. були етнічними поляками, які працювали на поміщицьких пасіках [12, с. 25].

Обсяг товарної продукції бджільництва у поміщицьких господарствах Слобожанщини на початку ХХ ст. постійно зростав, і особливо ця тенденція посилювалася з початком Першої світової війни. Протягом пореформеного розвитку змінювався зміст поняття «поміщик»: тепер під ним розуміли, окрім дворян, і представників інших соціальних груп – купців, заможних селян, міщан. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. поповнення поміщиків йшло в основному за рахунок купівлі земельних ділянок або цілих маєтків. Саме через процес купівлі продажу земель порушувалася станова замкненість поміщиків. Під впливом ринкових відносин поміщички змінювали свою сутність. Етнічних польських бджолярів стали наймати на свої пасіки також й купці, заможні селяни та міщани.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Вивчений матеріал свідчить, що історію народного господарства Слобідського краю сьогодні неможливо представити без того внеску, що внесли в неї етнічні поляки. Галерея імен поляків, що вписали свій слід в історію й культуру Слобожанщини, складає не односторонню. Серед них досить важливе місце займають й бджолярі, які принесли на Слобожанщину передову європейську культуру бджільництва. Розвиток в багатьох поміщицьких господарствах Слобожанщини промислового бджільництва був у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. важливим компонентом модернізації її народного господарства. На цих великих поміщицьких пасіках працювало до 4 тис. бджолярів та їх помічників які були етнічними поляками. Своєю практичною діяльністю, поєднуючи народну мудрість й кмітливість з глибокими спеціальними знаннями та національним досвідом, бджолярі польського походження переконливо довели велике значення промислового бджільництва в українській економіці.

В цілому можна констатувати, що протягом трьох сторіччь слобожанські бджолярі, серед яких більшість були етнічними поляками, вчилися розпізнавати таємниці життя медоносних бджіл, міняли й удосконалювалася техніка бджільництва. У їх арсеналі було чимало видатних відкриттів, завдяки чому вони внесли великий вклад у світову бджільницьку культуру. Весь період другої

половини XIX – початку XX ст. ввійшов в національну історію як найважливіший етап розвитку поміщицького промислового бджільництва, коли цей промисел став невід'ємною частиною економічного та духовного життя українського народу, наповнюючи його своєрідними виробничими традиціями, звичаями та обрядами. Сьогоднінам дісталася багата бджільницька спадщина, створена попередніми поколіннями бджолярів, їхнім розумом і діяльністю. Немала частка цієї спадщина була створена етнічними поляками, що жили й працювали на слобожанських пасік. Сучасне бджільництво Слобожанщини залишається важливоюгалуззю народного господарства й має величезний потенціал для свого розвитку.

Література

1. Воблий К. ЕкономічнагеографіяУкраїни. – К.: Держ. Вид., 1925. – 259 с.
2. Гайстер А. Сельское хозяйство капиталистической России: (от реформы 1861 до революции 1905 г.). – М., 1927. – 154 с.
3. Державний архів Харківської області: Ф.3. - Оп. 59. - Спр. 18. - Арк. 29.
4. Сельскохозяйственные и статистические сведения по материалам, полученным от хозяев. — СПб.: Тип.: В. Киршбаума, 1902.
5. Нариси розвитку народного господарства УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1949.
6. Особенности аграрного строя России в период империализма. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – С.51-53
7. ПолферовЯ.Я. Сельскохозяйственные рабочие руки. – СПб.: Тип. М-ва фин., 1913. – С. 23
8. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и некоторых иностранных государств. — СПб.: Тип. В. Киршбаума, 1913.
9. Скворцов А.И. Хозяйственные районы Европейской России. – СПб.: Тип. М-ва финансов, 1914. Часть I. – С.18
10. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. / А.Г. Слюсарский — Х.: Харьковское кн. изд-во, 1964.
11. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. – Харьков, Кн. Изд. 1964. – 460 с.
12. Сусоров С.В. Аграрнепитання в Україні: причини, прояви, шляхи розв'язання: кінецьXIX – початок XX ст. – Херсон: ХТУ, 1997. – С. 25
13. Темірова Н.Р. ПоміщикиУкраїни в 1861–1917 рр.: соціально-економічнаеволюція. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 319 с.
14. ЧелинцевА.Н. Русское сельское хозяйство перед революцией. – М.: Новый агроном, 1928. – С.49-52
15. Шиманов А. Главнейшие моменты в истории землевладения Харьковской губернии. – К., Б.и., 1883. – 134 с.

Abstract. The article investigates the development of the industrial beekeeping in Slobozhanshchyna country households which was widespread in the second half of the XIX - at the beginning of the XX century. The main attention is paid to the characteristics of the main directions, forms, methods, and effectiveness of Polish beekeepers' participation in the development of the country households industrial beekeeping. The role and place of ethnic Poles in the progress of

Ukrainian beekeeping on the formation of the multicultural society in Slobozhanshchyna during the second half of XIX - the begging of the XX century. It is proved that on the big country beeyard worked 4 thousand ethnic Poles beekeepers and their helpers. Their practical work combining folk wisdom and smart with deep special knowledge and ethnic Poles beekeepers prove demonstratively the great significance to industrial beekeeping in Ukraine.

Key words: *beekeeping, beekeeper, ethnic Poles, economic life, Slobozhanshchyna, multicultural society, industrial beekeeping, landlord industrial entrepreneurship.*

Стаття відправлена: 25.05.2023 р.

© Трубчанінов М.А.